Silkeborg-redaktionen: silkeborg@mja.dk
Silkeborg-redaktør: Bent Nørgaard • **Tlf:** 87 22 84 41
Siden er redigeret af: Knud Jakobsen

Da »Café Fodkold« kom til Silkeborg

Silkeborg fik sin første pølsemand i 1933

AF LIS THAVLOV
Arkivleder,
Silkeborg Arkiv

LOKALHISTORIE I begyndelsen af oktober 1933 skulle der være efterårsmarked på Torvet i Silkeborg. Alt var klart til den store invasion af landboere fra hele egnen. Og byens børn og voksne har sikkert glædet sig til at se, hvad de kommende dage ville byde på af markedsgøgl og tivoli. Silkeborg Avis' reporter tog en tur rundt på markedspladsen og berettede om noget af alt det, man kunne opleve. Han afsluttede sin reportage med at konstatere, at »de små boder med honningkager, varme pølser, frugt … mangler heller ikke«.

Grunden til, at jeg har fundet avisomtalen af netop dette stormarked frem, er, at der under ordene »varme pølser« gemmer sig noget nær en sensation. Byens første pølsemand havde nemlig premiere. Det var ved netop dette efterårsmarked, at Martin Skovbo begyndte at sælge varme pølser fra en vogn. Han havde fået sin bevilling så sent som i slutningen af september og havde altså i al hast fået gjort sin pølsevogn klar.

Han har sikkert set markedet som en oplagt mulighed for at få sat godt gang i forretningen og gjort opmærksom på sin virksomhed. Men den detalje er tilsyneladende gået hen over hovedet på avisreporteren. Han har bare set, at der var en bod, der solgte »varme pølser« - ja, hvem ved ... det var måske heller ikke den eneste pølsebod. Han havde med andre ord slet ikke blik for, hvor stort, det var - at den moderne tidsalder med »fast food« netop havde gjort sit indtog. og at Silkeborg nu havde fået en »Café Fodkold«.

En mand får en god idé

I juni samme år havde en tilflytter fra Alderslyst ellers fået den rigtig gode idé at ansøge byrådet om tilladelse til at etablere sig som pølsemand på Torvet. Han har muligvis været uden arbejde i kriseårene først i 1930'erne, hvor Silkeborg var særligt hårdt ramt, og kan have set det som en mulighed for at forsørge sin familie.

Under alle omstændigheder fremsendte han 26. juni 1933 en ansøgning, hvori han bad om tilladelse til »at forhandle varme pølser, eventuelt med stadeplads på byens torv«. Og han tilføjede, at han betragtede det som en selvfølge, at pølserne var fremstillet af lokale slagtere. Byrådet videresendte hans anmodning til behandling i »Slagtehusudvalget«, som fandt, at ansøgeren skulle have den ønskede tilladelse på visse betingelser.

Bekendtgøres i avisen

Det gik dog ikke helt, som ansøgeren sikkert havde forventet. Da byrådet igen behandlede sagen i slutningen af august, blev det besluttet, at det skulle bekendtgøres i avisen, at der nu var mulighed for at få en bevilling »til kørsel med een vogn, hvorfra der kan sælges pølser«. Man ville altså ikke uden videre give bevillingen til idéens ophavsmand. Han måtte søge på lige fod med alle andre interesserede, og det gjorde han så.

Bekendtgørelsen findes i avisen 11. september og for at præcisere, hvad det hele gik ud, blev der opremset en række betingelser for, at man kunne opnå bevillingen. Det var således kun bevillingshaveren selv, der måtte sælge fra vognen, varerne skulle indkøbes hos lokale slagtermestre og så skulle varer og vogn løbende kontrolleres af stadsdyrlægen. Man frabad sig i øvrigt »personlig henvendelse«, og ansøgninger skulle være Borgmesterkontoret i hænde senest 20. september. Måske kalkulerede man også her med muligheden for premiere ved efterårets stormarked først i oktober.

Fire ansøgninger

Efter fristens udløb var der indkommet fire ansøgninger - fra en, der lagde vægt på, at han var »forretningsmand«, fra en arbejdsløs smede- og maskinarbejder og så fra ophavsmanden, der var »repræsentant« og altså heller ikke kendte specielt meget til salg af pølser endsige til almindelige hygiejneregler.

Måske derfor faldt valget på den fjerde ansøger. Han var oprindelig mejerist - og det har sikkert talt godt for at vælge ham - men havde de senere år ernæret sig som lejetjener. Desuden havde han forhandlet is og chokolade på sportspladsen og om sommeren også ved Østre Badeanstalt ved Almindsø. Til det formål havde han »fået lavet en lille fiks tre-hjulet vogn, som muligvis kan bruges også til pølsevogn, hvis autoriteterne vil godkende den«. Det var en væsentlig detalje. Ingen af de øvrige ansøgere nævnte noget om, hvordan de ville skaffe sig en pølsevogn til formålet. Så det helt naturlige valg har sikkert været den 38-årige Martin Rasmussen Skovbo, der da også kom til at drive pølsevognen på Torvet de efterfølgende næsten 30 år.

I et interview nævner Martin Skovbo selv, at han var byens eneste pølsemand i omkring 10 år. Måske var han i virkeligheden alene om tjansen helt frem til 1948, hvor Carl Laurits Knudsen fik næringsbrev til at drive en pølsevogn med stadeplads på Havnen.

Martin Skovbo stående ved sin lidt smartere pølsevogn. Fotograferet til interview med Silkeborg Avis i 1958.
FOTO: NIELS T. SØNDERGAARD

Den flyttedes i 1953 til en placering ved Østergadekrydset på en grund ejet af Reimar Nielsen.

Siden kom der flere pølsevogne til. De blev placeret rundt omkring i byen og omegnen, men her skal det udelukkende handle om den første af slagsen. Den, der fra først i oktober 1933 havde sin faste plads på Torvet eller rettere ved Rådhusets gavl først på Vestergade med Martin Skovbo ved roret.

Mad ved foderbrættet

Der er næppe nogen anden forretning eller noget andet varesortiment, hvor det danske sprog har sprudlet med mange både sjove og sigende varianter, som med pølsevognen og dens pølser. Hvad med »Café Fodkold«, »Restaurant Kold Røv«, »Medisterdiligencen« eller »Foderbrættet«? - for nu bare at nævne nogle få fantasifulde eksempler.

Eller hvad med det særlige pølsevognssprog, hvor du får en rød hotdog med det hele, når du beder om »en kommunist i åben kiste, med velassorteret bårebuket«. Du kan også bede om »en finger med kage«, en »russer med sidevogn« eller en »indianer med rygsæk« eller måske en »slatten fra bassinet med pude«, så får du en rød pølse med brød, hvis det da ellers er en erfaren pølsemand.

Pølsevogne

Vogne, hvorfra der blev solgt varme pølser med brød på gaden, var kendt allerede længe før 1. Verdenskrig i større tyske byer. Og det lader til, at de også var en del af gadebilledet i svenske byer og i Oslo, før de blev lanceret i København. Det skete 18. januar 1921, hvor der dukkede seks »små pyntelige, hvidlakerede vogne med rødt understel og en dampende skorsten« op i gaderne. Andre byer fulgte i øvrigt hurtigt efter. Både Aarhus og Aalborg fik deres første pølsevogne i 1922. I Silkeborg skete det som nævnt først i 1933.

Pølsevognene blev fast inventar overalt i landets byer. Men selvom vognene blev større og mere moderne, tabte de alligevel med tiden terræn til grill- og burgerbarer og andre fastfoodrestauranter. Her var der altid dejligt varmt og ofte et større udvalg.

Pølsevognene havde deres storhedstid i perioden 1950 til 1970. Alene i København var der cirka 400 i 1950, mens der i 2007 kun var 93 tilbage og 60 i 2010. I 1970'erne var der på landsplan omkring 700 rullende pølsevogne. De seneste opgørelser anfører et antal på lidt over 100.

Pølsevogn på Torvet

I arkivets samlinger har vi avisudklip med interviews med Martin Skovbo, som giver os et spændende indblik i livet som pølsemand på Torvet i Silkeborg.

Pølsemanden fortæller bl.a. i et »afskedsinterivew« fra januar 1961, at »det morede ham meget at studere folks første reaktioner på pølsesalget. For silkeborgenserne varede det ikke længe at vænne sig til det nye fænomen, men landboerne var mere mistænksomme over for det nye. Ofte har jeg set en landbofamilie, som var på indkøb i byen, gå rundt om min vogn med nyfigne blikke, hvorefter de rystede på hovedet og sagde »Det kan man da ikke!« Så vidste de bedre, hvad den traditionelle kaffetår på kon-

Det var DENGANG

SILKEBORG ARKIV

Henvendelser om artikler bragt under »Det var dengang« kan ske til Silkeborg Arkiv, Hostrupsgade 41A, Silkeborg

email: arkiv@silkeborgbib.dk

telf.: 87221924

Silkeborg Arkiv har åbent mandag-onsdag kl. 11-16 og torsdag kl. 12-19

Carl Laurits Knudsen stående ved sin pølsevogn ved Østergadekrydset. Ca. 1960.

Vestergade i aftenbelysning med Martin Skovbo på sin vante plads. Ca. 1950

Pølsemanden Martin Skovbo i sin pølsevogn ved siden af Det Gamle Rådhus ved hjørnet af Rådhusgade og Vestergade. Ca. 1940.

ditoriet var. I den retning har billedet ændret sig med årene. Nu sælger vi mange pølser til landboerne, når de er på bytur og kommer forbi pølsevognen på Torvet«. Tidligere havde han konstateret om sine kunder, at de var svære at sætte i bås. »Den velhavende stod sammen med den mindre velstående.«

Klumper under primuskassen

Det har sikkert været koldt at være pølsemand om vinteren de første mange år. Martin Skovbo fortæller, at hans første vogn var helt af træ, og at den var helt åbent fortil. »Så det kunne knibe med at holde varmen. Da havde jeg en primus i vognen, og det hændte på frostdage, at der sad centimetertykke isklumper under skabet med primussen. I den vogn, jeg har nu (1958), er det ikke noget at snakke om. Dels har jeg en lille varmeovn, og dels kan glaslågerne i begge sider skydes for, når der ingen kunder er. Primussen har jeg ikke spektakel med mere, alt klares ved elektricitet.«

300-400 pølser på en dag

Ved 25 års jubilæet i 1958 spurgte journalisten forsigtigt, om det var en forretningshemmelighed hvor mange pølser, der blev solgt. Til det svarede Martin Skovbo frejdigt: »Nej, det er det såmænd ikke. Jeg vil tro, at salget gennemsnitligt ligger et sted mellem 300 og 400 pølser pr. dag. På de helt store dage som f. eks. en regattadag eller de gamle markedsdage har jeg været oppe på 12-1500 pølser, men så er der heller ikke tid til megen snak.«

I et interview i 1954 nævnte han, at om fredagen solgte han ofte noget mere »og til søndag har jeg gerne købt 6-700 (pølser) hjem. Fredag blev jo den store salgsdag, da weekend-ordningen blev indført, og folk fik løn på den dag i stedet for lørdag.«

Om salget under besættelsen fortæller Martin Skovbo, at han »kunne sælge langt mere, end jeg fik, så jeg stod her kun en times tid hver anden dag eller deromkring. Min ugentlige ration var 600 pølser, og den kunne jeg med lethed ha' solgt på to dage«.

Det må virkelig have givet smalhals hos familien Skovbo, at man kun kunne få indtjening på det, der svarede til halvanden dags normalt salg.

25 øre for en pølse

Da pølsemanden bliver spurgt til prisen og varerne, fortæller han, at da han begyndte, »fik folk kun en pølse, et rundstykke og en klat sennep, og da kostede en pølse 25 øre i udsalg. Nogle år efter steg prisen til 30 øre og her holdt den sig længe. Nu (1958) koster en pølse 50 øre med brød«.

Hvornår hotdoggen blev en del af varesortimentet, har det ikke umiddelbart været muligt at afklare. Men mon ikke det sker i løbet af 1950'erne. I interviewet i 1958 nævner Martin Skovbo, at hans pris på »hot dogs« er 60 øre - »men jeg har heller aldrig indført agurkesalat, remoulade eller andre raffinementer. Hos mig er en hot dog et flækket rundstykke, sennep og tomatketchup og en pølse midt i herligheden.«

På spørgsmålet, om man kan leve af at være pølsemand, svarer Martin Skovbo: »Nu har jeg da levet af det i 25 år - helt godt endda, og vi har altid været mange derhjemme. Det bliver man jo, når der er 10 børn.«

Åbningstider

Om pølsevognens åbningstider fortæller Martin Skovbo:

»Folks indkøbsvaner ændrer sig med tiden. Da jeg startede i 1933, holdt vi åben fra kl. 4 om eftermiddagen til kl. 11 om aftenen, og afsætningen var virkelig god i aftentimerne. Nu (1961) er det helt anderledes. Det er eftermiddagstimerne, som er indbringende, og allerede ved 7-8 tiden om aftenen ebber salget ud.« Forklaringen på de ændrede pølse-spisevaner kan jo være, at folk allerede der først i 1960'erne var begyndt at sidde og se fjernsyn hjemme i den dejlige, varme stue.

Lidt af en sjælesørger

I sit »afskedsinterview« i januar 1961, hvor Martin Skovbo har nået pensionsalderen, ser han tilbage på sit liv som pølsemand. Han må konstatere, at »man møder så mange forskellige typer, når man passer en pølsevogn - typer, man kan sidde og spekulere over, når salget er småt. Jeg kommer til at savne de faste kunder, som hver dag kom og spiste en enkelt pølse, sludrede om livets omskiftelighed og vejrets ustadighed. Det er ligesom, man med årene har fået et vist kendskab til menneskets sjæleliv. Ofte fortæller folk meget om sig selv, når de står ved en pølsevogn. De har måske ikke andre at betro sig til og er glade over at finde et menneske, der har tid til at lytte til deres bekymringer.«

Pølsemanden slutter af med at udtale, »at det bliver svært at få tiden til at gå, men jeg har dog mange gode minder, jeg kan tage frem og lune mig ved, når tiden bliver for lang og trist. Jeg er ivrig lystfisker, og jeg elsker at gå til lotterispil.«

Hans kone supplerer med et smil: »Ja, går det galt med tiden, må du hjælpe til i haven, selvom du ikke kan kende forskel på blomster og ukrudt.« Man må da håbe, at Martin Skovbo fik mange gode timer ved å og sø med fiskestangen i hånden. Så han aldrig blev nødt til at ty til havearbejdet.